

Tomaszewski, Jerzy

"Biełarusskaja Sawieckaja Encykłopedyja. T. 1: A-Afina" Minsk 1969 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 62/2, 316-318

1971

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Bielaruskaja Sawieckaja Encykłapiedyja t. I: A — Afina, Minsk 1969, s. 624.

Wydanie pierwszej w historii narodu białoruskiego encyklopedii jest ważnym wydarzeniem kulturalnym i naukowym. Nowa publikacja powinna zwrócić uwagę także polskich historyków, zwłaszcza interesujących się dziejami bliskiego nam, nie tylko geograficznie, kraju.

Encyklopedia jest przygotowywana pod auspicjami Akademii Nauk BSR. Na czele komitetu redakcyjnego stoi wybitny poeta białoruski P. B r o w k a, a obok niego widnieją nazwiska uczonych i twórców (wśród nich jest także znany w Polsce poeta M. T a n k). Do współpracy autorskiej i redakcyjnej zaproszono grono specjalistów. Stworzyło to warunki, które sprzyjają wysokiemu poziomowi wydawnictwa. Przy jego opracowaniu wykorzystano — jak czytamy we wstępie — doświadczenia innych encyklopedii, a zwłaszcza „Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej” oraz „Ukraińskiej Encyklopedii Radzieckiej”.

Wstęp informuje nas, że wydawnictwo obejmie około 45 tys. artykułów; całość obejmie 12 tomów, w tym odrębny tom o BSSR. Redakcja podkreśla, że szczególnie wiele miejsca poświęci informacji o przeszłości i teraźniejszości narodu białoruskiego, wybitnych postaciach z jego historii oraz dnia dzisiejszego, a także o wkładzie Białorusinów w budownictwo socjalizmu oraz w walkę społeczną i wyzwoleńczą narodów radzieckich.

Czytelnik polski, który sięgnie po encyklopedię białoruską, interesować się będzie przede wszystkim informacjami dotyczącymi samej Białorusi oraz stosunków polsko-białoruskich. Problemy te są bogato reprezentowane w omawianym tomie. Zwraca zwłaszcza uwagę obszerny artykuł (pióra W. P. R o m a n o w s k i e g o i I. P. C h a w r a t o w i c z a) o reżimie okupacyjnym na Białorusi w latach drugiej wojny światowej („Akupacyjnyj reżym”). Autorzy przedstawili organizację administracji niemieckiej, cele i metody polityki okupantów, jak też poniesione straty. Artykuł uzupełniają: mapa, tablice statystyczne oraz zestawienie zniszczonych miejscowości (z podaną liczbą zabitych). Przypomniano także mało znane próby stworzenia „białoruskich organizacji” i „reprezentacji społeczeństwa” u boku władz hitlerowskich, z drugiej zaś strony przedstawiono rozmach ruchu oporu (zwłaszcza działalność partyzancką).

Z artykułem tym wiąże wiele haseł szczegółowych, które informują dokładniej o polityce okupantów oraz o walce narodu białoruskiego. Obfitują one w konkretne informacje i fakty, nazwiska działaczy, tytuły prasy konspiracyjnej itp.

W tomie pierwszym mniej miejsca zajęły dzieje ruchu robotniczego. Spowodowane to zostało przypadkowym faktem, że najważniejsze hasła z tej dziedziny rozpoczynają się na dalsze litery alfabetu. Hasła szczegółowe pozwalają natomiast oczekiwać, że informacja o historii ruchu robotniczego będzie również obfita.

Komitet redakcyjny, jak można sądzić, przywiązuje dużą wagę do haseł zawierających wiadomości o ludziach, którzy odegrali rolę w historii Białorusi. Przy omawianiu różnych instytucji lub organów wymieniane są zazwyczaj nazwiska czołowych działaczy. Informacje takie mają istotne znaczenie dla historyka, a także dla innych czytelników. Szkoda jednak, że podawanie ich nie stało się powszechną regułą. Tak np. hasła: „Abłasny wykanauczny kamitet zachodniaj wobłasci I frontu”, „Abłasny sawiet narodnych kamisarau zachodniaj wobłasci I frontu” i „Abłasnyja padpolnyja kamitety KP(b)B” zawierają wiele nazwisk,

podczas gdy w sąsiadującym haśle „Abłasny zjezd sawietau raboczich i sałdackich deputatau zachodniaj wobłasci” znajdujemy tylko nazwisko przewodniczącego zjazdu, a w paru innych brak nawet i tego. W dobrze zredagowanym haśle „Akademija Nawuk Biełaruska SSR” podano listę kolejnych przewodniczących Akademii i jej członków w kolejności lat wyboru. Informacja jest jednak niepełna, choć tego redakcja nie zaznaczyła, i np. wśród pierwszych akademików, mianowanych w końcu 1928 r., nie znajdujemy nazwisk Łastowskiego i Niekraszewicza. Tego rodzaju opuszczenia obniżają wartość wykazu nazwisk.

Dokładniejsze rozpatrzenie zakresu informacji o ludziach pozwala domyślać się pewnego ogólnego założenia wydawnictwa. Encyklopedia przynosić ma szczegółowe wiadomości o osobach, które odegrały istotną rolę w walce o socjalistyczną Białoruś i w jej budownictwie, a tym samym stanowiąc swego rodzaju księgę honorową. Znajdujemy więc wiadomości nie tylko o uczonych, działaczach kultury czy politykach Białorusi radzieckiej, lecz także notatki o zasłużonych partyzantach i żołnierzach, którzy wyróżnili się bohaterstwem. Takie rozszerzenie tradycyjnego kręgu zainteresowań encyklopedii historyk wita z zadowoleniem. Jednakże równocześnie redakcja ograniczyła rozmiary informacji o osobach, które przeciwstawiały się socjalistycznej Białorusi. Na dobro wydawnictwa należy zapisać, że nie oznacza to całkowitego pominięcia tych polityków, czy też tworzonych przez nich organizacji, jak to zdarzało się przed kilkunastu laty. W omawianym tomie znajdujemy więc kilka artykułów, informujących o czołowych politykach białoruskiej prawicy (Abramczyk M. S., Akinczyc F. I., Astrowski [= Ostrowski] M. A.). Są one jednak mniej konkretne od innych artykułów biograficznych, a niektóre sformułowania wydają się wręcz zbędne.

W paru artykułach poświęconych działaczom białoruskim XX w. pominięto także informacje dotyczące końcowego okresu ich życia, często zresztą znane z innych radzieckich publikacji. Luki tej nie zastąpi wymowne określenie daty śmierci — „około 1937 r.”.

Polonica zajmują ważne miejsce w encyklopedii. Widać duże staranie o pokazanie wspólnych elementów przeszłości narodów białoruskiego i polskiego. Kilka haseł dotyczy działaczy powstania styczniowego; warto też wspomnieć dość duży artykuł o Elizie Orzeszkowej („Ażeszka”). Także niejedno hasło dotyczące historii najnowszej ujawnia silne związki polsko-białoruskie, nieraz mało znane. Jako ich symbol służyć może postać M. S. Arechwy (Orechwy), żołnierza Armii Czerwonej w 1919 r., potem działacza młodzieżowego Białorusi radzieckiej, od 1925 r. działacza KPZB, więźnia politycznego; w latach drugiej wojny światowej służył on w Wojsku Polskim, potem pracował w polskich organach państwowych, a obecnie współpracuje z Instytutem Historii Partii przy KC KPZB w Mińsku.

Artykuły dotyczące spraw polskich opracowane zostały z reguły ze znajomością rzeczy oraz wyczuwalną sympatią dla naszego narodu. Poważniejsze nieścisłości zawiera — krótki zresztą — artykuł o Armii Krajowej, w którym m.in. czytamy, że „... wkład jej w ogólną antyfaszystowską walkę był nieznacznym”.

Zaletą encyklopedii jest zwięzły i wstrzemięźliwy sposób redagowania zdecydowanej większości haseł. Autorzy słusznie zakładają, że najbardziej przekonującym argumentem są fakty. W niektórych jednak wypadkach na plan pierwszy wysunięto ocenę (np. hasło „anarchosyndykalizm” rozpoczyna się od słów „wrogi podstawowym interesom proletariatu, drobnoburżuazyjny, oportunistyczny prąd w ruchu robotniczym”). Wbrew intencjom osłabia to wymowę artykułu.

Walory informacyjne encyklopedii podnoszą liczne ilustracje (także barwne) i mapy. W licznych wypadkach dla zilustrowania haseł ogólnych użyto przede wszystkim przykładów z własnego kraju. Dzięki temu poznać można różnorodność sztuki, kultury, krajobrazu i przemysłu Białorusi.

W sumie „Białoruska Encyklopedia Radziecka” jest poważnym osiągnięciem wydawniczym. Mimo pewnych niedostatków, służyć może jako pożyteczny informator także dla historyków, zajmujących się dziejami Białorusi¹.

Jerzy Tomaszewski

Istorija jużnych i zapadnych Sławian. Redakcyjna kolegijska: I. M. Bielawska, I. A. Woronkowa, W. G. Karasiew, I. W. Sozin, Izdatielstwo Moskowskogo Uniwersiteta, Moskwa 1969, s. 535.

W Polsce podręcznik dziejów Słowiańszczyzny został dopiero zaplanowany. W ZSRR ukazał się po 12 latach już drugi podręcznik z tej dziedziny. Jest przeznaczony dla słuchaczy wydziałów historycznych uniwersytetów i wyższych szkół pedagogicznych (wykład z zakresu historii Słowiańszczyzny obowiązuje tu wszystkich studentów) jako podstawowe kompendium wiedzy z tego zakresu, nie wystarczające oczywiście przy studiach specjalistycznych. Sami autorzy do grona potencjalnych odbiorców podręcznika zaliczają „wykładowców i studentów uniwersytetów i instytutów pedagogicznych, nauczycieli szkolnych i szerokie kręgi radzieckiego społeczeństwa” (s. 3).

Książka jest godna uwagi również z tego względu, iż zespół autorski rekrutuje się wyłącznie z katedry historii Słowian Południowych i Zachodnich Uniwersytetu Moskiewskiego. Katedra ta — pierwsza tego rodzaju placówka w dziejach rosyjskiej i radzieckiej nauki historycznej (jesienią 1969 r. obchodziła swe trzydziestolecie) była faktycznie inicjatorem i opiekunem wszystkich innych placówek dydaktyczno-badawczych w tej dziedzinie, ośrodkiem koordynującym programy dydaktyczno-badawcze w skali całego Związku Radzieckiego. W pewnym sensie omawiany podręcznik obrazuje więc stan historiografii Słowiańszczyzny w ZSRR w chwili obecnej. Zwłaszcza, że w jego przygotowaniu trwającym kilka lat uczestniczyli również uczeni innych uniwersytetów i instytutów radzieckich, a łączna lista autorów obejmuje osiemnaście nazwisk.

Dzieje Słowian południowych i zachodnich podzielone zostały na pięć obszernych rozdziałów. Każdy z nich dzieli się na kilka mniejszych rozdziałów poświęconych dziejom poszczególnych krajów w kolejnych okresach, na jakie autorzy podzielili epoki. I tak — w ramach epoki feudalizmu wyodrębniono okresy: wspólnoty (scharakteryzowano tu łącznie Słowiańszczyznę VI—VII w.), wczesnego i rozwiniętego feudalizmu (od VII do XIV a w niektórych krajach do XVI stulecia), schyłkowego feudalizmu (do końca XVIII w.), rozkładu feudalizmu, narastania stosunków kapitalistycznych i walki narodowyzwoleńczej (od schyłku XVIII do drugiej połowy XIX stulecia). Epoka kapitalizmu obejmuje dwa okresy: od lat sześćdziesiątych lub siedemdziesiątych XIX w. do 1918 i lata 1918—1944; wreszcie trzecią epokę, charakteryzowaną prawie wyłącznie poprzez przytoczenie podstawowych faktów, wyznaczają cezury 1944—1967.

Jak wszelkie próby znalezienia pewnych i dokładnych cezur periodyzacyjnych, również i te, które przyjęli autorzy książki, mogą wywoływać dyskusję. Niezupełnie przekonuje wybór początkowej cezury schyłku czy kryzysu feudalizmu, ponieważ zjawiska świadczące o tych procesach występowały w poszczególnych krajach słowiańskich w różnym czasie. Podobnie też przyjęcie połowy XV w. za czurę może być uzasadnione w wypadku Czech, ale dla Polski ten

¹ Już w trakcie druku tej recenzji dotarł do nas tom II Encyklopedii (*Afina-Wiedrycz*). Potwierdza on całkowicie wysoką ocenę tomu I.